

СУПЕРЕЧЛИВІСТЬ ПЕРЕХОДУ ВІД КОСМОЛОГІЧНОЇ ДО РАННЬОІСТОРИЧНОЇ СВІДОМОСТІ СХІДНОГО СЛОВ'ЯНСТВА

У статті висвітлюється перехід східного слов'янства від космологічної до ранньоісторичної свідомості, розкриваються тісні зв'язки тогочасної праукраїнської людності з основоположниками європейської філософії — еллінам, вплив релігії на корінне населення Причорномор'я. Перехід від космогонічної до ранньоісторичної схематики, формування ранньоісторичної свідомості слов'янства розглядається на тлі специфічних факторів історико-культурного розвитку слов'янського етносу. «Велесова книга» демонструється як живе свідченням язичницьких уявлень праукраїнців, втілених у багатоманітних формах фольклору, системним ви-явом їх світосприймання і світорозуміння, прологом фіксованої історіософії українського народу.

Ключові слова: філософія, космологізм, свідомість, слов'янський етнос, слов'янська міфологія, світо-сприйняття, світорозуміння, етнокультура.

Вступ

Кожна форма філософії як складова культури завжди відображає національну своєрідність її творців, що дає підстави для тверджень про національну (англійську, німецьку, французьку) філософію, а отже, й українську.

Відомо, що філософія є особливою сферою духовної діяльності людини, спрямованою на усвідомлення проблем людського буття, найзагальніших духовних потреб конкретного народу чи нації. У цьому контексті українська філософія є давнім феноменом, початки якого сягають глибини віків.

Поза сумнівом, поява філософського духу українства виходить за межі XVI—XVII ст., коли завдяки діяльності братських шкіл, Острозького культурно-освітнього центру, Києво-Могилянської академії почало набувати самостійного розвитку філософське теоретичне знання, тобто почав вигранюватися буттєвий статус професійної філософії. І хоч вона вважається зрілим рівнем розвитку філософії, де панує її теорія та її творці — професійні філософи — професійна філософія є лише одним із можливих способів існування філософії. Адже існують й інші шляхи філософського осягнення дійсності, за яких теоретичний інтерес доволі міцно вживається з практичним. У контексті української філософії він охоплює, як правило, час існування киево-руської культури (XI ст.) з її писемними пам'ятками, що репрезентують особливості тогочасного осмислення дійсності, характерного українській духовній традиції.

Світоглядно-філософські начала українського народу сягають значно глибинніших шарів вітчизняної культури, її дохристиянської доби. У світлі аргументів на користь існування сарматських, скіфських, кіммерійських, арійських, трипільських та інших часів на території України з їх самотньою культурою і тісними зв'язками із найвідомішими осередками Ойкумени — Греції, Індії — важко чи взагалі неможливо встановити факт появи філософського Духу тільки на етапі існування Київської Русі.

Справді, територія, яка нині має назву Україна, не була етнічно однорідною протягом тисячоліть, що є не винятком, а скоріше закономірністю для планетарного етногенезу (походження народів). Тривалий час на планеті відбувалися так звані великі переселення народів, у процесі яких етнічні людності змінювалися, переливалися одна в одну. Проте за всіх міграційно-асимілятивних процесів зберігалась на певних територіях субстанційна основа, ядро, духовна основа певного сильнішого етносу, де знаходили притулок історична пам'ять, звичаї, вірування, етнографічні особливості — те, що називають етнокультурою (наслідок колективної творчості), в архетипах (первинних формах) і стереотипах (усталених формах) якої закодовані особливості світосприймання та світорозуміння конкретного народу.

З огляду на аргументованість суджень про неперервність, єдність етнотворення, спільність енергоінформаційної основи суспільного розвитку людності на терені України протягом багатьох тисячоліть цілком переконливими є твердження дослідників (В. Хвойка, М. Брайтчевський, Г. Василенко, Б. Рибаків та ін.), які вказують на автохтонність (*автохтонний* — той, що виник, зародився на місці сучасного проживання) українців. На рубежі ХХ—ХХІ ст. все активніше утверджується думка про участь в етногенезі українського народу етносів, які тривалий час проживали на спадкоємних українських землях. Принаймні їх можна розглядати ймовірними фігурантами етнічного синтезу українського народу. Аргументами на користь цієї точки зору є елементи культур тих народів у національній культурі українців. Так, від скіфів бере початок українська традиція вшановувати гостей хлібом-сіллю, вишивати одяг на плечах, рукавах і грудях, побратимство тощо. У сучасному українському гончарстві, вишивках, килимах, різьбленні, розписах зберігається чимало типових елементів трипільського орнаментально-декоративного мистецтва. Трипільці першими поєднали в ритуалі пшеницю і мед як символ своїх земель. І цю символічну страву — кутю — споживають і досі українці, пов'язавши цей звичай з християнським Різдом. Ці непоодинокі приклади засвідчують, що духовні надбання етносів, які у праісторичні часи жили на українських землях, укладаються в скарбницю всеукраїнської духовності.

Виклад

Філософські надбання дохристиянських часів не є випадковими. Особливо якщо взяти до уваги тісні зв'язки тогочасної праукраїнської людності з основоположниками європейської філософії — еллінами, які, починаючи з VII ст. до н. е., упродовж одного-двох століть не лише заснували на Чорномор'ї десятки міст-держав (Синоп, Трапезунд, Ольвія, Аполонія, Пантікапей, Халкедон, Гераклея, Херсонес), не лише створювали у різних кутках краю торговельні факторії (контори, філії), а й поширювали свою релігію та свою культуру. Пантеон (сукупність богів) еллінів та їх релігія помітно вплинули на корінне населення. За словами Геродота, храми Діоніса, Артеміди були на нашій території, значно віддаленій від моря. Культ Гомера тримався в Чорномор'ї довше, ніж у корінній Греції, а серед козацької еліти довго зберігався культ пам'яті Олександра Македонського. Еллінські духовні джерела легко змішувалися з місцевими, не порушуючи гармонії в духовності місцевої людності. Дотепер збереглися сліди еллінів у мові, обрядах і, звичайно, філософії. Це яскраво засвідчує творчість знаменитого мудреця Анахарсиса Скіфського (638—559 р. до н. е.), чий філософські надбання належать до культурної спадщини українства, знаного не лише у Скіфії, айв еллінській духовній культурі. Елліни навіть вважали його одним із легендарних «семи мудреців» (поряд із Солонем, Фалесом, Біантом). Глибину його філософствування засвідчує чи не єдиний цілісний фрагмент логічних міркувань: «Так само і Анахарсис Скіфський виключав, як кажуть, критичне сприйняття, до якої науки б воно не відносилось, і дуже гудив греків, якщо вони його зберігали». «Хто ж є той, — запитував він, — хто судить науково? Простак чи майстер? Але простаком ми його не могли б назвати, оскільки він зіпсутий знанням технічних особливостей. І подібно до того, як сліпий не сприймає предмети зору і глухий — предмети слуху, так само і технічно неосвічений не має гострого зору у відношенні сприйняття того, що зроблено технічно. Адже навіть якщо ми станемо за його допомогою підтверджувати наше судження про той чи інший технічний предмет, то відсутність техніки не буде відрізнятися від самої техніки, що безглуздо. Тому простак не є суддею технічних особливостей. Залишається, таким чином, сказати, що це майстер. А це в свою чергу позбавлено всілякої вірогідності. Саме один про одного судять або однакові фахівці, або різні. Але різні фахівці не в змозі судити один про одного, оскільки цінитель у власному ремеслі виявиться простаком у чужих ремеслах. Однак й однакові фахівці не в змозі оцінити один одного. Ми ж розшукуємо того, хто судить їх, якщо вони знаходяться в межах однієї і тієї ж властивості, наскільки це відноситься до одного й того ж ремесла. А інакше, якщо один з них судить другого, то одне и те ж виявляється і судячим і судимим, достовірним і недостовірним. Оскільки ж представник тієї ж спеціальності відрізняється від предмета судження, то коли він є предметом судження, він сам стає недостовірним, а коли він сам судить, він тільки ще повинен стати достовірним. Однак одне й те ж не може бути і судячим, і судимим, і достовірним, і недостовірним. Значить, не існує такого, хто б

судив технічно. А тому й немає ніякого критерію. Адже з критеріїв одні — технічні, інші — прості. Але прості критерії не судять, як не судить і простак, і технічні не судять, як не судить і майстер, згідно з вищевикладеними причинами. Таким чином, не існує й ніякого критерію» [10, с.134].

У цьому роздумі Анахарсиса, який доносить нам знаменитий філософ-скептик кінця II — початку III ст. Секст Емпірик, дослідники вбачають зародки теорії судження, правил силогістики та атрибутивних відношень, які пізніше будуть розроблені Аристотелем; уявлень елеатів про суперечливість між даними чуттєвого спостереження та їх раціональним аналізом тощо. Перелік подібних аналогій можна було б продовжити, але і їх достатньо, щоб збагнути масштаб постаті Анахарсиса в царині філософії. На Анахарсиса, для якого понад усе була істина, посилаються Аристотель і Сенека, до його творчості апелює Цицерон, розповідають про нього Діоген Лаертський (I-ша половина III ст.) і Пліній старший. Глибина порушених ним філософських проблем, сила його логічних переконань особливо виявилися в аналізі екзистенційних основ істини, природи й можливостей людської раціональності [10, с.143].

Авторитет Анахарсиса у тогочасному філософському світі переконає, що він не міг бути винятком на терені вітчизняних шукачів мудрості, а скоріше — найвищим його досягненням. Підтвердженням такої точки зору може слугувати згадка українського історика Станіслава Орхівського-Роксолана (1513—1566) про Токсариса, творчі здобутки якого, на жаль, не дійшли до нашого часу, повідомлення візантійського історика Лева Діакона (до 950—прибл. 1000) в «Хроніці» про Замолксиса поруч з іменем Анахарсиса як «філософів русичів», які навчили їх «обрядів еллінських». Згадує його і Платон у «Діалозі», але разом із Аббарисом Гіперборійцем (гіпербореї, за схемою Геродота, проживали приблизно у північних районах сучасної України) як своєрідних волхвів, які прославились у Греції умінням «замовляти» різні хвороби. Щоправда, Порфирій у праці «Життя Піфагора» пише про те, що Замолксис родом із Фракії, яку частіше називали Малою Скіфією. «Народжений у землі скіфській», як пише Діоген Лаертський, і Біон Борисфенський (Борисфеніт), що жив у III ст. до н. е. Біон, за словами того ж Діогена, був майстром на всі руки, але передусім неперевершеним софістом, здатним спростувати будь-яке філософське вчення. Він залишив після себе багато творів на різноманітну тематику, був знавцем вчення платоніків (Ксенократа, Полемона, Карнеада) і перипатетиків (представників Перипатетичної школи, заснованої Аристотелем, зокрема, Теофраста, Аристоксена, Стратона, які були відомими своїми енциклопедичними знаннями з математики, ботаніки, географії, літератури, політики тощо), прихильником раціоналізму, життєлюбом, який вважав, що людина мусить бути настільки багатою, наскільки це дозволяє їй бути вільною. Філософія етичного раціоналізму Біона, зорієнтована на людську екзистенцію й аналіз парадоксальності її змісту, вивела його на обґрунтування ідеї збалансованого ставлення людини до навколишнього світу. У контексті філософської думки докієво-руського періоду дослідники звертають увагу й на імена Смикра (Скіфа) Боспориня, Дифіла, Стратоніка, доля і творчість яких потребують спеціального дослідження [10, с.145].

Могутнім підґрунтям духовної культури українського народу, золотим віком гармонії у світосприйманні наших пращурів була язичеська минувшина, яку яскраво репрезентує геніальна пам'ятка — загадкова «Велесова книга» — літературний твір VIII—IX ст., що дійшов до нашого часу в копії XVI—XVII ст.

Створена на матеріалі V—X ст., «Велесова книга» є живим свідченням язичеських уявлень праукраїнців, втілених у багатоманітних формах фольклору, системним виявом їх світосприймання і світорозуміння, прологом фіксованої історіософії українського народу. Визначальними реаліями тогочасного мислення були природа, закони Всесвіту і звичаєве право (Ява, Нава і Права). Берегова Г.Д. зазначає, що «Велесова книга» засвідчує велич духу русичів, їх вірність поглядам і діям предків: «Отож, молячись богам, матимемо чисті душі і тіла наші, матимемо життя з праотцями нашими, які з богами злилися воедино» [1, с.79].

Понад усе були для них інтереси рідної землі, рідного народу: «То стрепенися, народе мій, од сплячки і в згоді йди до стягів наших» [2, с.86]. Вони демонструють єдність почувань, думання і діяння: «Чоловік, що тримає дім, не правий, якщо лише заявляє про права, і правий, якщо слова його з ділами збігаються» [2, с.73]. Світосприймання русичів трагедійно-оптимістичне,

сповнене волелюбності, гуманізму і гідності: «Ми нащадки Славути і можемо бути горді і не шкодуємо життя... І краще нам зникнути, але ніколи не бути в рабстві...» [2, с.82].

Тексти її свідчать, що світоспоглядання праукраїнців було міфічно-практичним. Та в ньому вже простежуються нові для міфу тенденції, з'являються знання про світ, значущі для всіх: «Се бо Дажбог створив нам яйце, що є світ — зоря, яка нам сяє. І в тій безодні повісив Дажбог землю нашу, аби тая удержана була» [2, с.72]. Світ у ній поступово набуває рис об'єктивності на противагу індивідуально суб'єктивним уявленням про нього. Виявляється потяг до світопізнання, вільного від будь-яких практичних інтересів, а з ним і тенденція деміфологізації світу, в процесі якої людина стає його незаангажованим спостерігачем. За таких обставин, як висловився Е. Гуссерль, життя набуває чутливості до можливих тільки за цієї настанови нових цілей і методів мислення, з яких, зрештою, і виникає філософія, початковою формою якої і є космологія. Войтович В.В. зазначає, що «безумовно, важко (та й взагалі чи можливо?) віднайти чітку онтологічну межу між філософськими ідеями і міфологічними як складовими одного і того ж світоглядного поля людини. Те, що є прикметною рисою філософії, — тяжіння до загального, абстракції вищого гатунку, — властиве міфологічній свідомості (найзагальніші уявлення про добро і зло, сутність людини, першопочатки світу). Попри те, що на рівні з'ясування змісту цих понять міф поступається місцем філософії, але він ніколи не зникає повністю, співіснуючи з нею, надаючи їй свого забарвлення, впливаючи на підходи в розв'язанні філософією своїх проблем [4, с.482].

Виникнення вітчизняної філософії — не одноразовий акт, а складний і довготривалий процес, точну дату започаткування якого встановити проблематично. Зробити це можливо тільки за відповідного рівня культури народу. Язичницьке минуле українців — багата й цілісна духовна культура, в якій відчутні особлива гармонія, велична єдність Неба, Води і Сонця, природи, людей і богів, язичницької віри, народної мудрості, етики совісті та людської гідності. Наші пращури, як пишуть автори «Велесової книги», мали доблесні дії, «воюючи за життя своє. Се ми слов'яни, бо слави́мо богів наших Сварога і Дажбога» [2, с.126]. Тож «поучившись старому, зануримо душі наші в нього, бо є то наше, яке се бо уже найшло на коло нам» [2, с.72].

Духовний потенціал багатого обрядово-ритуальної культури наших пращурів з її непереборною здатністю впливати на глибинні засади внутрішнього самобуття конкретної людини — сприятливий ґрунт для формування філософського світобачення, який і дав давньоукраїнській спільноті можливість прокласти свій шлях у тогочасному християнському світі.

Перехід від космогонічної до ранньоісторичної схематики, формування ранньоісторичної свідомості слов'янства відбувалося на тлі специфічних факторів історико-культурного розвитку слов'янського етносу. Серед них слід назвати, принаймні, три.

По-перше, аж до VI ст. н. е. на території розселення слов'янських племен безроздільно панували родоплемінні відносини, й лише починаючи з VI ст. можна говорити про зачатки відносин майнової нерівності. Вищим етапом розвитку родового устрою на території східних слов'ян було створення племінних князівств («союзів племен»), що становили політичну форму доби воєнної демократії, тобто того перехідного періоду, котрий пов'язує останні кроки первісного ладу та перші кроки нового класового устрою.

Урбанізація проходила надзвичайно повільно, як і сам процес складання єдиного етнічного самоусвідомлення східного слов'янства, що розташовувалося на величезній, майже неосяжній території.

Органічне злиття споріднених племен у єдине ціле, культурне освоєння території розселення («внутрішня колонізація») відбулося вже на межі IX — X ст., коли за князювання Олега здійснилася первинна ціннісно-етнічна консолідація східнослов'янського культурного світу. Літопис говорить про це так: «І сів Олег, князюючи, в Києві, і мовив Олег: «Хай буде се мати городам руським». І були в нього словени, і варяги, й інші, що прозвалися Руссю». З діяльністю Олега літопис пов'язує й початок «ставлення» міст. Але етнокультурна однорідність східного слов'янства й на той час була, очевидно, досить неусталеною. У літописі (під 893 р.) бачимо таке свідчення цього: «Всі племена мали свої звичаї, і закони предків своїх, і заповіти, кожне — свій норов».

З огляду на сказане, можемо стверджувати певну «дірчастість» східнослов'янського культурно-географічного простору: острівці «окультуреного» простору перемежуються

тут з величезними неосвоєними в культурному відношенні територіями, що й спричиняло наявність «білих плям» у слов'янській етногеографічній свідомості. Згадаймо літописні відомості про характер розселення осередків слов'янства. Ми побачимо досить фрагментарну картину, конкретну у своїй прив'язаності до окремих суто географічних позначень: «А в деревлян було княжіння своє, а дреговичі мали своє, а словени — своє в Новгороді, а другі сиділи на ріці Полоті, котрі й називаються полочанами. Од сих же полочан на схід є і кривичі, що сидять у верхів'ях Волги, і в верхів'ї Двіни, і в верхів'ї Дніпра; їхній же город є — Смоленськ, бо туди сидять кривичі. Також сіверяни сидять на схід од них. На Білім озері сидять весь, а на Ростові озері — меря, а на Клещині-озері сидить те меря...» Літопис у ряду слов'янських племен називає й неслов'янські, лише потім вдаючися до розмежування слов'янських народів — полян, деревлян, новгородців, полочан, дреговичів, сіверян, бужан і волинян — від інших народів, «які данину дають Русі», — чудь, весь, меря, мурома та ін. Увесь східнослов'янський світ мислиться літописцем мовби поділеним між різними «княжіннями» та їх центрами — містами. «Руська земля» описується як поліцентричний культурний простір, досить невизначений у «міжміських підпросторах».

На думку Золотарьова А.М., хоча виникаючі феодальні господарства й поєднували розрізнені східнослов'янські культури в одне ціле, стверджувати культурну ентропійність, як і наявність етнокультурної свідомості східного слов'янства навіть другої половини I тис. н. е., немає підстави. [5, с.271].

Говорити про виникнення у нього автентичного «міфу вітчизни» можна на фоні більш зрілих форм розвитку слов'янської ментальності, пов'язаних не з «голим географізмом», а з виробленням тієї своєрідної «політико-географічної міфології», яка існувала в часи становлення християнства на Русі. Не заглиблюючись детально в проблеми етногенезу, зазначимо лише одну з рис становлення етносвідомості східного слов'янства. Йдеться про певну піднесеність мови етноусвідомлення над повсякденною, предметно заангажованою лексикою буття носіїв певної культури. Так, у греків це була переважно мова геометрії, у китайців — мова стихій, у єгиптян — мова сакралізованих природних процесів, у сусідніх слов'ян — мова «піднесеної географії». Якщо опис простору Руської землі до оповіді про хрещення подається в образах безмежного, непOMEжованого просторища, то після оповіді про хрещення Русі основна культуротворююча інтенція князя-християнина описується як така, що спрямована на визначення культурного помежування слов'янського простору: «І сказав Володимир: «... Се недобре є. що мало городів довкола Києва. І став він городи заводити по Десні, і по Остру, і по Трубежу, і по Сулі, і по Стугні. І став він набирати мужів ліпших і з словен, і з кривичів, і з чуді, і з в'ятичів і ними населив городи, була війна з печенігами». Хоча в цьому фрагменті ще залишається значущим зв'язок «культурного» простору з простором географічним, але тут вже визначається й значущість «простору міста» як сконцентрованого осередку культури на межі з «чужим простором». Київ стає не просто географічним, а й ціннісно-культурним центром Русі, іррадійовану силу якого мали посилювати міста «довкола Києва». Отже, з огляду на паралельні процеси «забудови міста» та «хрещення Русі» маємо підстави стверджувати, що «піднесеною» мовою, з допомогою якої східнослов'янська спільнота осягала свою єдність і культурну однорідність, є мова урбанізованої свідомості. Якщо для нехрещеного предка Володимира — князя Святослава — «середина землі» є там, куди «всі добре сходяться: із Греків — паволоки, золото, вино й овочі різні, а з Чехії та Угрів — сrebro й коні, із Русі ж — хутро, і віск, і мед, і челядь», то навіть якщо врахувати ідеологічні уподобання літописця, різниця між Святославовим уявленням про «середину землі» та Володимировим залученням Києва до основної культурної світової осі (згадаємо хоча б квадригу коней мідяних) стає досить-таки вразливою, навіть коли припустити, що існувала вона лише у свідомості літописця. Але ж і його свідомість є частиною руської етносвідомості. То ж етноконсолідуюче значення масової урбанізації східнослов'янського культурно-географічного простору, що було безпосередньо пов'язане зі становленням християнської культурної топографії на Русі, є безперечним. Водночас у східнослов'янській літописній традиції мова географічного опису є мовою перших історичних узагальнень.

Фольклорна пам'ять зберігає й іншу поетику опису образу світу. Мірою заглиблення

культурної наповненості географічного простору, який займали племена східних слов'ян, уявлення про світ розширювалися від вузьких меж родової общини до безмежності весів, набуваючи при цьому й багатомірності. Як зауважує В.В.Колесов, «світ поширювався в очач та мові все далі, зникаючи за обрієм». «Двір» із простого «будинку» трансформувалася в «будівлю», тобто й сам по собі створював багаторівневість світу: селище роду — світ сусідів — божий світ узагалі». Хоча модель «світ як будинок» обернена до синхронічно-горизонтальної, одномірної взаємодії мікро- та макроструктур і апелює до абсолютної феноменальності, простоти та природності образу космосу, звичності космічного ландшафту, все ж ця сама модель стала до певної міри одним із ретрансляторів християнської символіки в образну систему давньоруської культури (образ космосу як «будинку» сприяв рецепції християнського символу храму як образу світу), та, крім того, стала згодом основою патріотичної ідеї русичів.

Другим важливим фактором розвитку культури стародавніх слов'ян, котрий відчутно позначився на поступі та складанні слов'янського образу історії, є географічна й історична віддаленість і неможливість прямих контактів слов'янства з осередками середземноморського урбанізму. Поодинокі зустрічі з сучасними слов'янам передовими культурами Заходу та Сходу набувають нечітких окреслень, міфологізуються й у вигляді окремих фрагментів присвоюються образною системою слов'янської міфології (наприклад, «віки Траяна»). Однак, на думку Колесова В.В., питання слід чітко розмежовувати сучасні упередження стосовно традиційно визначеної негативності «іноземного втручання» в становлення східнослов'янських етносів; упередження щодо джерел X — XIII ст. про «стилістику» переліку тих контактів, що їх мали слов'яни з іншими сучасними їм народами, й, нарешті, справжню картину цих контактів, яку більш-менш вірогідно можна реконструювати, спираючись на сучасні дослідження [6, с.267].

У контексті сказаного розглянемо одну з визначних рис автентичного, тобто ранньоісторичного, усвідомлення мислителями Давньої Русі та її місця в культурному синхронічному й діахронічному оточенні, яке мало найсуттєвіші наслідки в подальшому розвитку східнослов'янського образу історії. На відміну від сучасного етноцентричного погляду на історію, що став результатом загальноєвропейського романтичного захоплення «національною ідеєю» (початківцем цієї справи був О.Гумбольдт), ранньоісторичний погляд на динаміку етнічних стосунків більш толерантний. Це парадоксально на фоні реальних жорстоких, іноді кривавих «взаємовідносин» етносів між собою. Даність етнічних стосунків, яка увібрала в себе й «війну всіх проти всіх», і ідею тотального торгового обміну, було включено до образу історичної топографії поза намаганням обов'язкового аксіологічного градування етносів між собою. Найпоширенішою емоцією, що простежується в творах ранніх істориків, є скоріше подив, ніж невизнання та осуд. І це цілком зрозуміло: аксіологічність історії народжується разом із народженням світових релігій.

Попович М.В. стверджує, що до появи свідомості щодо зверхності та протилежності різних етичних образів світу існувало лише усвідомлення фізичної ворожості «іншого» народу та намагання територіального (відтак і реального) його усунення: тут уже не до діалогу, але ж і не до ідеологічного сперечання. Мотив «вибору віри», тобто більш-менш свідомого конструювання етико-політичного взірця, є належністю християнізованої (або ісламізованої) свідомості [8, с.98].

Кувєда В.Т. вважає, що процес засвоєння або знищення чужих культурних цінностей відбувався цілком природним шляхом с це був шлях війни або торгівлі. Тож етнотворчі процеси відбувалися позасвідоме, за межами свідомого обґрунтування та вибору [7, с.151]. Більш того, нормальним для погляду ранніх істориків і хронографів був ментальний простір відкритого культурного спілкування різних етносів, у якому можливі будь-які відносини між ними. У контексті сказаного цілком нормальним у «Повісті минулих літ» звучить перелік мужів від «народу руського», який дано в оповіді про Договір між Греками та Руссю 912 р.: адже саме «мужами руськими» були згадані Карл, Ингельд, Фарлоф, Вермуд, Рулав, Гуди, Руальд, Карн, Фрелав, Руар, Актеву, Труан, Лідул, Фост, Стемид. Простір становлення «народу руського» в тому вигляді, як його подано в «Повісті...», напрочуд позаетнічний, толерантний: Руська земля показана такою, що вбирає в себе відкритий навколишній культурний простір. Тож східнослов'янський світ розвивався, з одного боку, у

відриві від найяскравіших на той час центрів світової культури, а, з іншого боку, залучав широкі культурні контакти до кола своєї внутрішньої топографії [9, с.234].

На формування історіософії слов'янства великий вплив мав і третій фактор — сусідство зі «степом». Значення останнього в історії слов'янської культури було неодномірним. З одного боку, «степові племена», які мали переважно індо-іранське походження, збагачували духовну культуру слов'янства своїми набутками, котрі позначилися в царині власне міфології (іранська «релігійна революція») та мови й мистецтва. З іншого боку, агресивність і напади кочових племен створювали реальну загрозу занепаду й втрати культурних цінностей. Наявність «степу», таким чином, підривала спадкоємний розвиток слов'янської культури, зумовлювала фрагментарність її поступу.

Висновки

Отже, суперечливість переходу від космологічної до ранньоісторичної свідомості на тлі давньослов'янської культури полягає в тому, що незавершеність космологічної схематики, її камерний та етнічно звужений характер, відсутність у її структурі елементів загальності й універсальності співіснують із розвинутою історіософською свідомістю візантійських книжників, твори яких набули поширення у зв'язку з християнізацією Русі. Перенесені на терени давньоруської культури, ці твори були залучені до формування специфічно східнослов'янського «міфу вітчизни», котрий і мав стати вищим шаблоном космології східного слов'янства, її завершальним кроком.

«Велесова книга» постає живим свідоцтвом язичницьких уявлень давніх українців, які відображені у різноманітних формах фольклору, системним виявом їх світосприймання і світорозуміння, початком фіксованої історіософії українського народу.

Перехід від космогонічної до ранньоісторичної схематики, формування ранньоісторичної свідомості слов'янства розглядається на тлі специфічних факторів історико-культурного розвитку слов'янського етносу, а саме: зачатки відносин майнової нерівності, географічна й історична віддаленість і неможливість прямих контактів слов'янства з осередками середземноморського урбанізму, сусідство зі «степом».

Література

1. Берегова Г.Д. Гілозоїзм і слов'янська міфологія / Г.Д.Берегова // Збірник наукових праць «Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії»; [Гол. ред. В.Г. Воронкова]. — Випуск 49. — Запоріжжя: ЗДА, 2012. — С. 78-88.
2. Велесова книга / Переклад Б. Яценка / Хроніка 2000. — 1994. — № 3.
3. Велесова книга; [у перекладі та літературній інтерпретації Богдана Сушинського]. — Київ-Одеса: Вид. дім ЯВФ, 2004. — 256 с.
4. Войтович В.В. Українська міфологія: енциклопедія / В.В.Войтович. — К.: Либідь, 2002. — 664 с.
5. Золотарев А.М. Родовой строй и первобытная мифология / А. М. Золотарев. — М.: Наука, 1964. — 328 с.
6. Колесов В. В. Древняя Русь: наследие в слове. Кн. 4. Мудрость слова. —СПб.: Филологический факультет СПбГУ, 2011. — 400 с.
7. Куєвда В.Т. Міфологічні джерела української етнокультурної моделі: психологічний аспект: Монографія / В.Куєвда. — Донецьк:Український культурологічний центр, Донецьке відділення НТШ, 2007. — 264 с.
8. Попович М. В. Мировоззрение древних славян / М.В.Попович. — К.: Наукова думка, 1985. — 167 с.
9. Слов'янська міфологія / Упоряд., приміт. І.П. Бетко, А.М. Полотай; вступна ст. М.Т. Яценка. — К.: Либідь, 1994. — 384 с.
10. Словник античної міфології; [Упоряд. Козовик І.Я., Пономарів О.Д.]. — Тернопіль: Навчальна книга «Богдан», 2006. — 312 с.

А.И. ДРОБИТЬКО. ПРОТИВОРЕЧИВОСТЬ ПЕРЕХОДА ОТ КОСМОЛОГИЧЕСКОГО К РАННЕИСТОРИЧЕСКОМУ СОЗНАНИЮ ВОСТОЧНОГО СЛАВЯНСТВА

В статье описывается переход восточного славянства от космологического к раннеисторическому сознанию, раскрываются тесные связи тогдашнего праукраинского населения с основоположниками европейской философии — элиадам, влияние религии на коренное население Причерноморья. Переход от космогонического к раннеисторическому схематизму, формирование раннеисторического сознания славянства рассматривается на фоне специфических факторов историко-культурного развития славянского этноса.

«Велесовая книга» демонстрируется как живое свидетельство языческих представлений праукраинцев, воплощенных в многообразных формах фольклора, системным проявлением их мировосприятия и миропонимания, прологом фиксированной историософии украинского народа.

Ключевые слова: философия, космологизм, сознание, славянский этнос, славянская мифология, свитосприянття, миропонимания, этнокультура.

A.I. DROBITKO. CONSISTENCY OF TRANSITION FROM COSMOLOGICAL TO EARLY HISTORICAL CONSCIOUSNESS OF EASTERN SLAVS

The article describes the transition of Eastern Slavs from cosmological to early historical consciousness, reveals the close ties of those pre-Ukrainian population with the founders of European philosophy — the Hellenes, the influence of religion on the indigenous population of the Black Sea. The transition from cosmogonic to early historical schematism, the formation of the early historical consciousness of the Slavs is considered against the background of specific factors of the historical and cultural development of the Slavic ethnic group. The Veles Book is demonstrated as living evidence of the idiotic representations of the Praukrainians embodied in diverse forms of folklore, a systematic manifestation of their worldview and understanding, a prologue to the fixed historiosophy of the Ukrainian people.

Keywords: philosophy, cosmologism, consciousness, Slavic ethnos, Slavic mythology, retinue, worldview, ethnoculture.

УДК 159.9.01+141.82

И.В. Ильин, кандидат философских наук

старший викладач кафедри теоретичної і практичної філософії імені професора

Й. Б. Шада філософського факультету Харківського національного університету

імені В. Н. Каразіна

ИНТЕРПРЕТАЦИИ ПСИХОЛОГИЙ В РАБОТАХ К. МАРКСА И Ф. ЭНГЕЛЬСА ДО 1850 г. (ЧАСТЬ ПЕРВАЯ)

В данной статье рассматриваются фрагменты работ Карла Маркса и Фридриха Энгельса до 1850 года, в которых встречается лексема «психология», с целью выяснения отношения философов к этому учению. Вопреки устоявшейся традиции в русско- и англоязычных философских трудах считать Маркса основателем научной, гуманистической, материалистической психологии, в статье речь идет об отсутствии определенности в понимании психологии как таковой и неоднозначность отношения философа к психологиям в отмеченный период. В первой части статьи представлен анализ фрагментов и их контекстов во временной последовательности, а во второй части они обобщены теоретически. Данное исследование призвано углубить понимание марксовской философии психологии и заново спровоцировать вопрошание о возможности марксистской психологии как таковой.

Ключевые слова: психология, марксизм, Карл Маркс, Георг Гегель, Людвиг Фойербах.

Можно назвать несколько оснований для конструирования «других» теорий Карла Маркса или же его понятий о «других» предметах, о которых он, как считается, не мыслил: 1) издание первого научного полного собрания сочинений Карла Маркса и Фридриха Энгельса на языке оригинала (опубликована только половина из 115 томов), продолжающееся с 1975 года [29]; 2) развитие науки терминологии, обосновывающей возможность создания новых понятий из еще лишенных определения терминов посредством отслеживания семантических связей между последними и уже определенными понятиями в теории, а также возможность превращения научных метафор в понятия на таком же основании [13, 131-139; 30; Temmerman, 109; 43, 218]; 3) возможность электронного поиска слов в корпусе работ Маркса и Энгельса; 4) необходимость актуализации марксовской мысли, с одной